

ks. Piotr Sadowski, Opole

APOSTAZJA I ABIURACJA – ZAGADNIENIE ODSTĘPSTWA I POWROTU DO WIARY I KOŚCIOŁA

Odstąpienie od wiary i opuszczenie Kościoła, zwane apostazją, jest nie tylko grzechem ciężkim – sprzeniewierzeniem się przykazaniu – „Nie będziesz miał cudzych bogów obok Mnie” – Wj 20,3 (por. Pwt 5,7), ale także i przestępstwem w świetle *Kodeksu Prawa Kanonicznego* z 1983 r. Kanon 751 nazywa apostazję „całkowitym porzuceniem wiary chrześcijańskiej”

Od zarania dziejów pewna liczba chrześcijan dopuszczała się odstąpienia od wiary, a tym samym od Kościoła katolickiego. Jednakże Jezus Chrystus, w swoim wielkim miłosierdziu, nie pozbawia odstępców możliwości nawrócenia się, uznania Jego imienia i powrotu do Kościoła.

W niniejszym artykule zapoznamy się ze zjawiskiem apostazji, a także abiuracji – czyli powrotu do Kościoła; z przyczynami apostazji, etymologicznym i biblijnym znaczeniem tegoż przestępstwa, historycznym rozwojem pojęcia apostazji i z aktualną treścią pojęcia kodeksowego. Przedstawimy także drogę postępowania, mającą na celu przywrócenie apostaty wspólnocie kościelnej.

1. Przyczyny odstąpień od Kościoła

Wśród przyczyn, dla których pierwsi chrześcijanie odstępowali od wiary i Kościoła, wymienia się najczęściej: prześladowania i fascynację judaizmem, czy też pogaństwem.

Dlatego też nie mogą dziwić rozporządzenia Synodu w Elwirze z około 306 r. – zabraniające chrześcijanom spożywania posiłków razem z wyznawcami judaizmu, czy też Synodu w Laodycei (IV w.) zabraniającego chrześcijanom uczestniczenia w uroczystościach i świątach obchodzonych przez wyznawców judaizmu, czy pogan. Kościół zakazując chrześcijanom takich kontaktów myślał, iż łatwiej uchroni swoich wiernych przed apostazją.

W dzisiejszej mentalności podkreślającej równość praw ludzkich, wolność religijną i osobistą – takie rozwiązania jawią się jako niemożliwe do przyjęcia. Jednakże bogatsi o doświadczenia historii, musimy pamiętać, iż odstępowaniu od wiary i Kościoła sprzyja mentalność relatywizmu etycznego i ekumenizmu – źle praktykowanego, czyli takiego który charakte-

ryzowałby się „jałowością rozmów”¹ czy propagowaniem indyferentyzmu i synkretyzmu.

Jako przyczyny, dla których niektórzy katolicy pozostawiają swój Kościół, młodzież szkół średnich wymienia obecnie: niespełnienie oczekiwań, jakie człowiek pokładał w Bogu, zauroczenie się jakąś sektą, kryzys wiary, ignorancję, lenistwo religijne, chęć życia „na luzie”, niezrozumienie przykazań Bożych, skandalizowanie się przykładem postępowania niektórych duchownych, znużenie Kościołem, uleganie wzorcom lansowanym przez telewizję, niepowodzenia życiowe, rozczarowania, chęć doświadczenia czegoś nowego, brak dobrej woli²

Nie ulega wątpliwości, iż pozostawienie Kościoła, dowodzi braku dojrzałości wyznawanej wiary, braku integralnego spojrzenia na Kościół, nieumiejętności rozróżnienia tego co boskie, a co ludzkie, utożsamianiu niektórych członków Kościoła z całym Kościołem.

2. Etymologiczne i biblijne znaczenie apostazji

Etymologicznie słowo „apostazja” wywodzi się od greckiego słowa „*apostasia*” – oznaczającego odejście, oddalenie się, czy też bunt. Synonimem słowa „*apostata*” w języku łacińskim jest słowo „*praevaricator*” – zdrajca, wiarołomca, czy też w języku hebrajskim „*belial*” – nicpoń.

W *Starym Testamencie* słowo „apostazja” posiada podwójne znaczenie – polityczne i religijne, które często utożsamiają się ze sobą. W znaczeniu religijnym apostazja oznaczała „oddalenie się od Boga (Jahwe), a także rebelię (rewoltę) przeciwko Niemu całego Narodu Izraela oraz poszczególnych Izraelitów, która dokonywała się przez odstąpienie od Przymierza i religii judaistycznej³” Mówią o niej takie teksty jak: Pwt 30,3; 30,17; Jr 2,17; 3,13, 1Mch 2,15, 2Krl 29,19; Tb 1,4-5; Joz 22,22; Ez 2,3.

Gdy w *ST* istota apostazji tkwiła w porzuceniu prawdziwego Boga, to *Nowy Testament* przedstawia ją jako odejście od Chrystusa, od wiary w Chrystusa, przyjęcie innej wiary, porzucenie Kościoła, – O niesprawiedliwych, św. Piotr Apostoł mówi, iż „lepiej bowiem byłoby im nie znać drogi sprawiedliwości, aniżeli poznawszy ją, odwrócić się od podanego im świętego przykazania” – 2P 2,21 – cf. także 2Tes 2,3; Hbr 3,12. Dla św. Jana Apostoła odstępcy są niczym Antychryst. Pisał on – „Dzieci, jest już ostatnia godzina i tak, jak słyszeliście, Antychryst nadchodzi, bo oto teraz właśnie pojawiło się wielu Antychrystów; stąd poznajemy, że już jest ostatnia godzina. Wyszli oni z nas, lecz nie byli z nas; bo gdyby byli naszego ducha, pozostaliby z nami”- 1J 2,18-

¹ «Dobry i zły nacjonalizm. Z patriarchą ekumenicznym Konstantynopola Bartłomiejem I rozmawiają Miłada Jędrzyk i Jan Turnau», *Gazeta Wyborcza* (26 stycznia 2000), s. 10.

² Na bazie ankiety przeprowadzonej wśród młodzieży klas licealnych.

³ J. W. Syryjczyk, *Apostazja od wiary w świetle przepisów kanonicznego prawa karnego. Studium prawnohistoryczne*, Warszawa 1984, s. 8.

19. Św. Jan Apostoł pouczał: „Kto trwa w nauce Chrystusa, ten ma i Ojca, i Syna. Jeśli ktoś przychodzi do was i tej nauki nie przynosi, nie przyjmujcie go do domu i nie pozdrawiajcie go, albowiem kto go pozdrawia, staje się współuczestnikiem jego złych czynów” – 2J 9-10.

Św. Paweł w liście do Galatów pisał: „Ale gdybyśmy nawet my lub anioł z nieba głosił wam Ewangelię różną od tej, którą wam głosiliśmy – niech będzie przeklęty” – Gal 1,8.

3. Historyczny rozwój zagadnienia apostazji

Apostazja była częstym przedmiotem rozważań pisarzy starochrześcijańskich. W *Pasterzu Hermasa*, odstępcy od kościoła, przyrównani zostali do osób, które przynoszą gałązki suche i stoczone przez robaka⁴. Co więcej Hermas dokonał rozróżnienia apostatów od heretyków – ci ostatni zostali przez niego porównani do ludzi, którzy przynoszą gałązki suche, ale nie stoczone przez robaka⁵. Dla św. Augustyna apostata jest jak „dezertej” – *Ep. Ad Vincentium* C. 23 q. 7 c. 4.

O apostazji traktowali także: Pseudo Ignacy, św. Cyprian, Orygenes, Klemens Aleksandryjski, św. Ireneusz, św. Ambroży, św. Augustyn i inni.

Od zarania chrześcijaństwa, apostazja – obok zabójstwa i cudzołóstwa, była zaliczana do największych przestępstw kościelnych. W historycznej ewolucji pojęcia apostazji należy uwydatnić jej związki z pojęciem herezji, ewolucję elementów obiektywnych przestępstwa – kryterium *ad quo* apostazji, ewolucję elementów subiektywnych odstępstwa, a także sankcje karne grożące za apostazję.

Od czasów św. Augustyna i św. Hieronima, istnieje wyraźne rozróżnienie między apostazją, a herezją, chociaż oba przestępstwa skierowane są przeciwko wierze i jedności Kościoła.

Jak już widzieliśmy w *ST* i *NT* ewolucji uległo kryterium *ad quo* apostazji – od ochrony wiary w jednego Boga, poprzez ochronę wiary w Chrystusa i w jednego Boga w Trzech Osobach, aż do kanonicznego kryterium chrztu świętego.

W pierwotnym Kościele względem apostatów zarysowały się dwie tendencje – jedna rygorystyczna, która odmawiała apostatom pojednania z Kościołem, druga łagodniejsza, dopuszczająca pojednanie, określająca takich ludzi – *lapsi*, czyli upadłymi.

W dawnym prawie kanonicznym – ciężka bojaźń zachodząca w przestępstwie apostazji zmniejszała pocztytalność przestępcy, ale nie znosiła jej całkowicie.

⁴ *Sim. VIII, 6, 4*: „Audi, inquit; quorum virgae aridae et corrosae a tinea invente sunt, hi sunt apostatae et proditores ecclesiae et qui in peccatis suis blasphemaverunt dominum, adhuc autem et erubuerunt nomine domini quod invocatum est super eos”

⁵ *Sim. VIII, 6, 1-4*.

Synod w Elwirze (około 306 r.) za czynności bałwochwalcze, wskazujące na apostazję, groził sankcją dożywotniej ekskomuniki *latae sententiae*. Natomiast synod w Arles z 314 r. zezwolił odstępcom, znajdującym się w niebezpieczeństwie śmierci, na powrót do jedności z Kościołem. Sobór Lateraneński IV w 1215 r. przyznał sędziom kościelnym dość dużą arbitralność w karaniu za apostazję⁶. Papież Bonifacy VIII nakazał, aby przestępstwo apostazji było tak karane jak przestępstwo herezji. Zaowocowało to spadkiem bezpośrednich rozważań i normatywnych dyspozycji w stosunku do apostazji. Nabraly one kolorytu w okresie wzmocnionej działalności misyjnej, a także w okresie odżywiania ateistycznych, deistycznych, modernistycznych, naturalistycznych, i panteistycznych, poglądów na świat. Konstytucja „*Apostolicae Sedis*” Piusa IX z 1869 r. obwarowała „*omnes a christiana fide apostatas*” karą ekskomuniki „*latae sententiae*”⁷

Od IV wieku apostazja traktowana była także jako przestępstwo państwowe. Dla chrześcijańskich cesarzy apostazja stanowiła zagrożenie deprawacji całego społeczeństwa i gniewu Bożego, a tym samym nie sprzyjała interesom imperium rzymskiego. Prawny termin apostazji, jako odejście od Kościoła katolickiego pojawił się dopiero w roku 426 w konstytucji Teodozjusza II i Walentyniana III, a następnie w Kodeksie Teodozjańskim i Justyniańskim – C.T. 16. 7. 7; C.I. 1. 7. 4. Aczkolwiek już dużo wcześniej, bo w 315 r., cesarz Konstantyn Wielki nakazywał karać, sankcjami arbitralnymi, przechodzących na judaizm. C.T. 16. 8. 1. Natomiast Konstancjusz II w 357 r. groził konfiskatą majątku za przejście z wiary chrześcijańskiej na judaizm. W prawie rzymskim samo przestępstwo apostazji nie było obwarowane karą śmierci, było natomiast nią obwarowane przymuszanie do apostazji – C.I. 1.7.5⁸

Na przestrzeni wieków, względem apostatów, Kościół i państwo stosowały różne kary: degradację, pozbawienie wolności lub konfiskatę majątku. Sam Kościół nie stosował względem apostatów kary śmierci. Jednakże taka kara była stosowana, w średniowieczu, czasami przez poszczególne systemy państwowe. Kościół na ogół przekazując apostatę władzom świeckim, prosił, aby te nie stosowały względem niego najsurowszej kary, czyli kary śmierci.

W Królestwie Polskim kodeks karny z 1866 r. względem odstępców stanowił: „Przechodzący z wiary chrześcijańskiej, prawosławnego lub innego wyznania, na wiarę niechrześcijańską: odesłany zostanie do zwierzchności duchownej poprzedniego swego wyznania dla upomnienia i nauki. Do powrotu na łono chrześcijaństwa zawieszonym będzie w używaniu praw swojego stanu i na cały ten czas majątek jego wziętym zostanie w opiekę”⁹

⁶ Por. J. W. Syryjczyk, s. 219.

⁷ P. Gasparri, *Codicis Iuris Canonici Fontes*, III, n. 552, Romae 1933, s. 25.

⁸ Szerzej na temat apostazji jako przestępstwa prawa rzymskiego zob. w: A. Dębiński, *Ustawodawstwo karne rzymskich cesarzy chrześcijańskich w sprawach religijnych*, Lublin 1990, s. 117-147.

⁹ Z. Lenkiewicz, «Odstępstwo», w: *Encyklopedia Kościelna*, XVII, red. M. Nowodworski, Warszawa 1891, s. 121-122.

Zgodnie z kanonem 2314 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. apostaci przez sam czyn popadali w ekskomunikę. Za uporczywe trwanie w apostazji, mimo upomnienia, ustawodawca przewidział takie kary, jak: pozbawienie beneficjum, godności, pensji, urzędu lub innego obowiązku w kościele, infamię prawną. Natomiast duchowni po powtórny upomnieniu byli deponowani. Zapisanie się do sekty akatolickiej powodowało infamię, a duchowni po bezskutecznym upomnieniu byli degradowani. Dotknięci infamię prawną nie mogli być dopuszczani do święceń, ani też, otrzymanej władzy przy święceniach, nie mogli wykonywać, chyba że uzyskaliby dyspensę zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej – kan. 2295.

4. Aktualne pojęcie apostazji

W przeszłości kanonistyka rozróżniała apostazję: – dobrowolne i świadome odstępowanie osoby ochrzczonej od wiary (*a fide*), od porzucenia stanu duchownego po święceniach (*ab ordine*) lub zakonu po ślubach wieczystych (*a religione*). Aktualnie obowiązujący kodeks mówi jedynie o apostazji *a fide* – kan. 1364 § 1.

Kanon 751, obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego, określa apostazję „całkowitym porzuceniem wiary chrześcijańskiej” Poprzez słowo „całkowite” uwydatniona została przedmiotowa różnica między apostazją, a herezją, określaną przez KPK - kan. 751 jako „uporczywe, po przyjęciu chrztu, zaprzeczanie jakiejś prawdy, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, albo uporczywe powątpiewanie o niej” Różnica między apostazją, a herezją tkwi w całkowitym, bądź częściowym odejściu od wiary. Apostata jest heretykiem, ale nie odwrotnie – nie każdy heretyk jest apostatą – *Omnis apostata est haereticus, sed non omnis haereticus est apostata*.

V. De Paolis wyjaśnia, iż całkowite odrzucenie wiary ma miejsce, gdy „odrzuca się fundament wiary chrześcijańskiej, czyli misterium Trójcy Przenajświętszej i Wcielenia. Apostatą od wiary chrześcijańskiej jest ten, kto odrzuca Jezusa – człowieka-Boga”¹⁰

Apostazję popełnia osoba ochrzczone, czy też osoba do Kościoła katolickiego przyjęta – por. kan. 11. Nie jest zatem możliwe popełnienie tegoż przestępstwa przez katechumena. Bracia odłączeni, czyli ci, którzy urodzili się, zostali ochrzczeni i wychowani w kościołach i wspólnotach oddzielonych od Kościoła katolickiego, nie ponoszą winy za grzech odłączenia i dlatego też nie można określać ich apostatami. Na miano apostazji nie zasługuje samo zaniebdywanie, czy też nie spełnianie praktyk religijnych¹¹

Popelnienie przestępstwa apostazji nie dokonuje się wyłącznie aktem wewnętrznym. Wymaga ono aktu zewnętrznego – formalnej deklaracji, czy

¹⁰ V. De Paolis, «Apostata (Apostata)», w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, red. C. C. Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Cinisello Balsamo (Mi) 1993, s. 34.

¹¹ Por. J. Krukowski i F. Lempa, *Księga VI. Sankcje w Kościele*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, IV, red. W. Wójcik, J. Krukowski i F. Lempa, Lublin 1987, s. 221.

to słowem, pismem, czy też czynem¹². Aby jakieś naruszenie ustawy karnej było przestępstwem, musi być ono zewnętrzne. Naruszenie wewnętrzne, które dotykałoby tylko wewnętrznego świata myśli i pragnień, nie ukazując się na forum zewnętrznym nie byłoby przestępstwem. Naruszenie to, aby było zewnętrzne, nie musi być publicznym¹³

Przykładowo, apostazję można popełnić poprzez jawne przejście do innej religii, publiczne, czy też urzędowe podawanie się za osobę niewierzącą, czy też życząc sobie pochowania bez pogrzebu katolickiego¹⁴

Obojętne jest czy apostata przyjmuje religię niechrześcijańską – przykładowo buddyzm, judaizm, hinduizm, czy też staje się ateistą, deistą, panteistą, wolnomyślicielem, czy materialistą¹⁵. O popełnieniu apostazji nie świadczy przyłączenie się do innego kościoła, ale porzucenie wiary chrześcijańskiej¹⁶

Pewien włoski „wojujący ateista” domagał się wręcz wykreślenia swego nazwiska z ksiąg parafialnych, parafii w której został ochrzczony. Gdy proboszcz odmówił uczynienia tegoż, ów apostata sprawę skierował do Sądu cywilnego w Padwie, który orzekł, iż nie jest kompetentny wyrokować w zakresie wewnętrznych przepisów Kościoła katolickiego¹⁷

Popełnienie przestępstwa apostazji wymaga poczytalności. Musi być to działanie świadome i wolne¹⁸. Niezawinionego porzucenia wiary chrześcijańskiej nie można określać apostazją.

Pojęcie apostazji nie jest tożsame z wystąpieniem z Kościoła katolickiego aktem formalnym. Przy apostazji nie ma wymogu przyjęcia oświadczenia woli przez kompetentną władzę kościelną. Wymóg taki pojawia się natomiast przy formalnym akcie wystąpienia z Kościoła katolickiego. Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, w porozumieniu z Kongregacją Nauki Wiary, 13 marca 2006 roku wydała Komunikat, zatwierdzony przez papieża Benedykta XVI, skie-

¹² T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II, IV Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 1990, s. 123.

¹³ P. Sadowski, *Il principio di legalità nel diritto penale canonico*, Romae 1999, s. 91.

¹⁴ J. Krzemieniecki, <Przestępstwo apostazji, herezji i schizmy w Kodeksie Prawa Kan. Kanon 2314 i jego praktyczne zastosowanie>, w: *Ateneum Kapłańskie* 40 (1937), s. 39.

¹⁵ Z. Lenkiewicz, «Odstępstwo», w: *Encyklopedia Kościelna*, XVII, red. M. Nowodworski, Warszawa 1891, s. 119.

¹⁶ J. Krzemieniecki, s. 39.

¹⁷ Por. <Wykreślenie z ksiąg parafialnych niemożliwe>, *Wiadomości KAI* 26 (22 VI 2000), s. 28.

¹⁸ P. Sadowski, *Principio di legalità nel diritto penale canonico*, Romae 1999, s. 91: „Per imputabilità si intende la proprietà per cui un atto viene attribuito al suo autore, il quale perciò ne deve rispondere. L'atto compiuto solo dall'uomo deve essere atto umano e non semplicemente atto dell'uomo, cioè deve essere compiuto in maniera cosciente e libera. Questo costituisce la cosiddetta imputabilità morale, che nel diritto penale è il punto di partenza per l'imputabilità giuridica. Affinchè vi sia delitto, non basta l'imputabilità leggera, ma l'imputabilità deve essere sempre grave”

rowany do wszystkich Przewodniczących Konferencji Episkopatów poszczególnych krajów¹⁹, w których chcąc wyjaśnić pojęcie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego – *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*, określiła następujące wymogi takiego aktu: 1) wewnętrzną intencję odejścia z Kościoła Katolickiego, 2) zewnętrzne wyrażenie takiej intencji, 3) przyjęcie decyzji o wystąpieniu z Kościoła przez Kompetentną władzę kościelną. Nowością tegoż potrzebnego dokumentu, budzącego pewne wątpliwości²⁰, jest wymóg *sine qua non* złożenia takiego oświadczenia woli wobec kompetentnej władzy kościelnej, czyli własnego proboszcza lub ordynariusza i to w formie pisemnej. Komunikat zobowiązuje także tego, przed kim taki akt został uczyniony do zadbania o odnotowanie tegoż w sposób wyraźny w księdze ochrzczonych.

Kanon 1364 § 1 KPK z 1983 r. stanowi, iż: „Odstępca od wiary, heretyk lub schizmatyk podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa, przy zachowaniu przepisu kan. 194 § 1, n. 2; duchowny może być ponadto ukarany karami, o których w kan. 1336 § 1, n. 1, 2 i 3”. Natomiast § 2 tegoż kanonu mówi: „Jeśli tego domaga się długotrwały upór lub wielkość zgorszenia, można dołączyć także inne kary, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego”

Ekskomunika to najcięższa kara kościelna polegająca na wyłączeniu chrześcijanina ze współuczestnictwa z wiernymi. Przypomnijmy, iż praktyczne skutki zastosowania ekskomuniki *latae sententiae* – gdy przestępstwo jest *tajne*, w przypadku apostaty to: - zakaz „jakiegokolwiek udziału posługiwania w sprawowaniu Ofiary eucharystycznej lub w jakichkolwiek innych obrzędach kultu, sprawowania sakramentów i sakramentaliów oraz przyjmowania sakramentów, sprawowania kościelnych urzędów lub posług, albo jakiegokolwiek innego zadania, bądź wykonywania aktów rządzenia”²¹.

Gdyby doszło do deklarowania ekskomuniki – *publiczne* przestępstwo apostazji, to: ekskomunikowany „powinien być usunięty, albo czynność liturgiczna powinna być przerwana, chyba że przeszkadza temu poważna przyczyna; nieważnie podejmuje akty rządzenia, nie może korzystać z przywilejów wcześniej mu udzielonych; nie może ważnie otrzymać w Kościele godności, urzędu lub innego zadania”, „dochody z tytułu godności, urzędu, jakiegokolwiek zadania i posiadanej ewentualnie w Kościele pensji nie stanowią jego własności”²². Co więcej, „kto publicznie odstąpił od wiary katolickiej lub wspólnoty z Kościołem”, „mocą samego prawa zostaje usunięty z urzędu kościelnego” Względem duchownego można zastosować „zakaz lub nakaz przebywania na określonym miejscu lub terytorium; pozbawienie władzy, urzę-

¹⁹ Por. Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, *Komunikat*, 13.03.2006 (Prot. N. 10279/2006).

²⁰ P. Steczkowski, *Wystąpienie z Kościoła katolickiego aktem formalnym w świetle dokumentu Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 13 marca 2006 r.*, „*Annales Canonici*” 2(2006), s. 179-193.

²¹ Kan. 1331 § 1.

²² Kan. 1331 § 2.

du, zadania, prawa, przywileju, uprawnienia, łaski, tytułu, odznaczenia, nawet czysto honorowego; zakaz korzystania z tego, co wyliczono w n. 2, lub zakaz korzystania z tego w określonym miejscu lub poza określonym miejscem; tego rodzaju zakazy nigdy nie powodują nieważności". Przypomnijmy, iż w myśl kan. 1338 § 2, apostatę nie można ukarać pozbawieniem stopni akademickich.

W sytuacji długotrwałego uporu i wielkiego zgorzenia, duchownego można wydalic ze stanu duchownego – kan. 1364 § 2.

5. Zagadnienie abjuracji

Abjuracja to „zewnętrzne i zgodne z przepisami prawa wyrzeczenie się błędów w dziedzinie wiary przez tego chrześcijanina, który pragnie być przyjęty do Kościoła katolickiego”²³

Przed Soborem Watykańskim II, w myśl kanonu 2314 § 2 *KPK* z 1917 r., zobowiązani byli do niej nie tylko apostaci, heretycy, czy schizmatycy, ale i osoby wychowane poza społecznością Kościoła katolickiego. Wówczas zwolnienie z ekskomuniki na forum wewnętrznym było zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, natomiast na forum zewnętrznym ordynariuszowi miejsca (kan. 2314 § 2)²⁴.

Po Soborze Watykańskim II, w myśl *Directorium oecumenicum*, wydanego 14. 05. 1967 r., przez Sekretariat do Spraw Jedności Chrześcijan²⁵, zwolniono z obowiązku abjuracji osoby urodzone i ochrzczone w społecznościami nie mających pełnej łączności z Kościołem katolickim i nigdy do niego nie należące, zobowiązując je jedynie do zwykłego złożenia wiary. Obrzęd przyjęcia ważnie ochrzczonego do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim można znaleźć w *Obrzędach chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988, 193-203.

Obecnie, w przypadku apostaty, który chciałby powrócić do Kościoła, należy zastosować przepisy kanonów 1354-1357 *KPK* z 1983 r.

Trzeba jednakże w myśl tych przepisów, dokonać rozróżnienia na apostatę, którego kara (ekskomunika *latae sententiae*) nie została jeszcze deklarowana i na apostatę, którego kara została już deklarowana. W obu przypadkach zwolnienie z tych kar nie jest zastrzeżone Stolicy Apostolskiej.

a) Zwolnienia apostaty z ekskomuniki jeszcze **niedeklarowanej** może dokonać:

- biskup rzymski,
- ordynariusz miejsca względem własnych podwładnych oraz tych, którzy przebywają na jego terytorium (kan. 1355 § 2),

²³ P. Pałka, «Abjuracja», w: *Encyklopedia Katolicka*, I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1989, s. 17.

²⁴ Szerzej zobacz w: F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, III, Opole 1958, 483-485, J. Grabowski, *Prawo kanoniczne według nowego Kodeksu*, Lwów 1927, s. 760.

²⁵ AAS 59 (1967), s. 581.

- każdy biskup w akcie sakramentalnej spowiedzi (kan. 1355 § 2),
- kanonik penitencjarz (kan. 508 § 1),
- każdy kapłan, chociażby nie posiadał uprawnień do spowiadania, ale tylko względem penitentów znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 976),
- spowiednik, jeśli penitentowi trudno jest pozostawać w grzechu ciężkim przez czas konieczny do tego, aby zarządził kompetentny przełożony (kan. 1357 §. 1).

W tym ostatnim przypadku należy jednak podkreślić, iż spowiednik powinien nałóżyc na penitenta obowiązek odniesienia się, w ciągu miesiąca, pod groźbą ponownego popadnięcia w karę, do kompetentnego przełożonego, bądź do kapłana posiadającego odpowiednie uprawnienia oraz zastosowania się do otrzymanych poleceń (kan. 1357 par. 2)²⁶

Penitent winien oświadczyć, iż odwołuje wszelkie błędy i wyznaje wiarę w to wszystko, co Pan Bóg objawił, a Kościół podaje do wierzenia. Mógłby też odmówić *Wierzę w Boga*. Na penitenta nakłada się odpowiednią pokutę i obowiązek naprawienia ewentualnego zgrzeszenia.

T. Pawluk uważa, iż przy uwalnianiu w zakresie wewnętrznym w ramach sakramentalnej spowiedzi nie jest konieczna specjalna formuła wyrzeczenia się błędów i wyznania wiary²⁷

Kapłan udzielając abszolucji od kary wypowiada słowa: „Na mocy udzielonej mi władzy uwalniam ciebie z więzów ekskomuniki w Imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen”²⁸ Zwolniony z kary, spowiednik udziela mu rozgrzeszenia²⁹

b) Zwolnienia apostaty z ekskomuniki *deklarowanej* może dokonać:

- biskup rzymski,
- ordynariusz, który upoważnił trybunał do wymierzenia lub deklarowa-

²⁶ G. Ciccola, *Poradnik spowiednika*, Kraków 1999, 37: „Jeśli nawet sam penitent może odnieść się do kompetentnego przełożonego, zazwyczaj wypada, aby spowiednik zaofiarował swoją pomoc w odwołaniu się. W tym przypadku powinien ustalić z penitentem spotkanie, aby zakomunikować odpowiedź, jaka nadejdzie od kompetentnego przełożonego, aby ustalić adres, na który będzie mógł wysłać pisemną odpowiedź, jeśli penitent nie mógłby się stawić osobiście. Odniesienie to można uczynić albo osobiście udając się do kompetentnego przełożonego, lub uczynić to na piśmie”

²⁷ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, IV, Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 1990, 125; zobacz także S. Witek, *Duszpasterstwo w konfesjonale*, Poznań 1988, s. 131.

²⁸ *Obrzędy pokuty*, Katowice 1981, s. 195.

²⁹ J. Krukowski, F. Lempa, «Sankcje w Kościele», w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, IV, Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, red. W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, Lublin 1987, s. 213.

nia kary, bądź ją dekretem osobiście lub przez innego wymierzył lub deklarował (kan. 1355 § 1),

- ordynariusz miejsca, na którym przebywa przestępca, w porozumieniu jednak – chyba, że byłoby to niemożliwe z racji nadzwyczajnych okoliczności z ordynariuszem, o którym mowa była powyżej (kan. 1355 § 1),

- każdy kapłan, chociażby nie posiadał uprawnień do spowiadania, ale tylko względem penitentów znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 976),

W tym przypadku także ci, którzy wyzdrowieliby muszą odnieść się w ciągu miesiąca, pod groźbą popadnięcia w karę, do kompetentnego przelozonego (kan. 1357 § 3).

- delegowani przez ordynariusza miejsca, (por. kan. 137)³⁰

Zwolnienie z kary może być udzielone zarówno osobie obecnej, jak i nieobecnej (kan. 1361). Oczywiście możliwość taka dotyczy zakresu pozasakramentalnego. KPK mówi, iż „zwolnienie w zakresie zewnętrznym winno być udzielone na piśmie, chyba że co innego zaleca poważna przyczyna” (kan. 1366 § 2). Co więcej „należy się wystrzegać, by prośba o zwolnienie lub samo zwolnienie nie były rozgłaszane, chyba że i o ile jest to potrzebne dla ochrony dobrego imienia winnego lub konieczne do naprawienia zgorzenia” (kan. 1366 § 3). Jednakże taka norma, nakazująca dyskrecję w zwalnianiu z ekskomuniki, praktycznie ma zastosowanie przy apostazji tajnej, bądź prawie tajnej.

Kanoniczna tradycja (kan. 13 § 2) podpowiada nam, iż ceremonia abiuracji, z jaką może spotkać się delegowany kapłan winna zawierać wyrzeczenie się zła i wyznanie wiary³¹

Dawniej ceremonia abiuracji przewidziana była przez *Appendix ad Rituale Romanum – Methodus admittendi haereticos ad professionem fidei seu abiurationem*³²

³⁰ V. De Paolis, «Cessazione della pena (Cessatio poenae)», w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, red. C. Coral Salvador, V De Paolis, G. Ghirlanda, Cinisello Balsamo 1993, s. 150. Na temat delegowania możliwości uwolnienia z ekskomuniki mówił, kan. 2314 § 2 poprzedniego kodeksu; zob. także J. Roth, «Powrót na łono Kościoła», *Ateneum Kapłańskie* 36 (1935), s. 389-391; J. Krzemieniecki, «Przestępstwa apostazji, herezji i schizmy w KPK», *Ateneum Kapłańskie* 40 (1937), s. 34-47, s. 133-147.

³¹ J. Krzemieniecki, s. 46-47.

³² *Rituale Romanum Ecclesiae Poloniae accommodatum*, Katovicis 1927, 656-706; „Sacerdos igitur, cui facultas abjuratiōnis recipiendae commissā est, superpelliceo et stola violacei coloris indutus, sedet in cornu Epistolae, si sanctissimum Sacramentum in tabernaculo asservetur, sin minus, in medio Altaris, et coram illo genuflectit neoconversus, qui Evangelii codicem dextra manu tangens, emittit professionem juxta unam ex formulis, quae infra habentur; si nesciat legere, ipse Sacerdos professionem fidei praelegit, ut conversus eamdem intellegere, et cum Sacerdote distinctis verbis enuntiare possit”, s. 656.

Wyznanie wiary, poprzedzała *absolutio a censuris*. Wcześniej kapłan odczytywał psalm „Miserere” (Psalm 50), ewentualnie psalm „De profundis” (Psalm 129), *Kyrie, Pater noster* i *Oratio*.

Dzisiaj, gdyby kapłanowi udzielona została delegacja przyjęcia abjuracji, mógłby posłużyć się „Obrzędem przyjęcia ważnie ochrzczonych do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim”, znajdującym się w „Obrzędach chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich”, Katowice 1988, 193-203. Tak jak czytamy we Wstępie do tych obrzędów „ordynariusz miejsca może, uwzględniając sytuacje poszczególnych osób i miejsc, dostosować do nich sam obrzęd przez jego odpowiednie rozszerzenie albo skrócenie”³³ To właśnie ordynariusz miejsca, wzięwszy pod uwagę wszystkie okoliczności miejsca i czasu, decydowałby o charakterze i publicznym wymiarze obrzędu abjuracji od ekskomuniki deklarowanej.

Zdaniem autora artykułu ceremonia, niezależnie od tego czy byłaby publiczna, czy tajna, mogłaby zawierać czytanie Psalmu 50, czy 129, a powinna zawierać, wyrzeczenie się zła, *absolutio a censuris* i złożenie wyznania wiary.

Z dokonanej abjuracji sporządza się protokół w księgach parafialnych.

Kościół, który posiada wrodzone i własne prawo wymierzania sankcji karnych, czasami musi uciekać się do tychże środków. Apostazja znana już w pierwotnym Kościele, zdarza się także i dzisiaj. Czasami ekskomunika *latae sententiae*, obwarowana za to przestępstwo, bywa deklarowaną, a czasami nie. Wpływa to na sposób postępowania przy powrocie błądzącego chrześcijanina do wspólnoty Kościoła. Redukcja liturgii abjuracji, w nowych obrzędach liturgicznych, odzwierciedla mentalność teologów, akcentujących, iż prawo karne Kościoła, stanowi absolutną ostateczność, w posługiwaniu duszpasterskim Kościoła. Czasami jednak bywa ono nieodzowne. Możliwość abjuracji stanowi dowód wielkiego miłosierdzia, jakie Jezus Chrystus, posiada wobec ludzkich słabości. Przy odpowiedniej dyspozycji serca możliwy jest powrót na łono Kościoła.

³³ Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych, Katowice 1988, s. 196.